

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

КАБАНЦЕВА ІРИНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 328.185-048.66 : 323.212/.213](4-11+4-191.2)

**АНТИКОРУПЦІЙНА ПРОТИДІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ДОСВІД ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Науковий керівник — доктор політичних наук, професор
Маслов Юрій Костянтинович,
професор кафедри політичних наук і права,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Сіленко Алла Олексіївна
Одеська національна академія зв'язку імені О. С. Попова,
проректор з науково-педагогічної та виховної роботи

кандидат політичних наук, доцент
Милосердна Ірина Михайлівна,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій

Захист відбудеться «29» листопада 2019 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36).

Автореферат розіслано «28» жовтня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої
вченої ради

Т.О.Каменчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Центрально-Східна Європа (далі – ЦСЄ) тривалий час була територією змагань могутніх держав; тут сходилися інтереси різних імперій. Кілька століть спершу війни в Європі, а пізніше – радянський контроль прямо чи опосередковано спрямовувалися саме на встановлення впливу над цими теренами. Вже три десятиліття новітні країни ЦСЄ більш чи менш успішно долають наслідки довготривалого гноблення. В одних із них цей процес був рішучим, ефективним, в інших – досі відбувається затяжний процес ліквідації спадку тоталітаризму на рівнях державного й суспільного устроїв, свідомості населення, його політико-правової культури.

Важливу роль у демократизації країн регіону відіграють молоді національні громадянські суспільства. Одним із викликів, перед яким стоять як державні інститути країн ЦСЄ, так і національні громадянські суспільства, є корупція. Вона більшою чи меншою мірою характерна кожній з країн ЦСЄ, а за роки демократичного транзиту вже накопичено певний досвід антикорупції.

За умов демократичного вектору розвитку суб'єктне коло учасників антикорупції сьогодні не звужене до інститутів держави, а залучає й інших акторів, зокрема громадянське суспільство.

Навіть країнам зі сильними традиціями громадянського активізму не вдається уповні організувати антикорупцію, яка б цілковито убезпечила спільноту від непрозорої політики, непотизму, конфлікту інтересів тощо. Але досвід низки країн з-поза меж регіону ЦСЄ засвідчує: максимальна підзвітність політиків, перманентний контроль громадськості, активна позиція «третього сектора» щодо формування культури антикорупції мінімізує корупційні ризики.

Національні громадянські суспільства країн ЦСЄ поки що не напрацювали такого широкого спектра ініціатив, як розвинені демократії. Проте уже після трьох десятиліть демократизації їх досвід надає емпіричний матеріал для зіставлення успіхів і невдач, перепон і сприяння з боку формальних інститутів в окремо взятих країнах, оцінки якості мережевих антикорупційних взаємодій тощо.

Оскільки корупція та протидія їй є викликом для України, а ще молоде громадянське суспільство щораз помітніше інтегрується в антикорупцію, то вивчення досвіду країн зі схожим історичним досвідом важливе в контексті порівняльного аналізу. Це уможливить характеристику національних кейсів громадської антикорупції в межах обраних для аналізу країн ЦСЄ, виявить закономірності розвитку певних сценаріїв активізму в площині запобігання та протидії неформальним деструктивним практикам силами громадськості.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертації є складовою комплексної науково-дослідної теми кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К. Д. Ушинського» в межах науково-дослідної теми «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155), одним із виконавців якої є дисертантка.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертації є порівняльно-політологічна концептуалізація антикорупційної протидії національних громадянських суспільств країн ЦСЄ.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- аргументувати доцільність дослідження взаємовпливу громадянського суспільства та корупції з позицій неінституціоналізму як міжінституційного протистояння неформальних інститутів конструктивного та деструктивного типів;
- поглибити теоретико-методологічні позиції щодо важливості опертя новітніх демократичних антикорупційних державних стратегій на активне громадянське суспільство, делегування йому частини функцій зі запобігання неформальній деструктивній інституціоналізації; визначити формати громадської антикорупції;
- визначити особливості традицій громадського активізму в аналізованих країнах ЦСЄ та спроектувати їх на нинішній рівень громадської антикорупції;
- довести наявність кореляції між показниками розвитку національного громадянського суспільства, рівнем корпоративного соціального капіталу та укоріненістю корупційних практик на прикладі аналізованих країн ЦСЄ;
- охарактеризувати формати взаємодії інституту національних держав з акторами громадянського суспільства країн ЦСЄ в частині антикорупції (співробітництво, латентна чи відкрита конфронтація тощо);
- порівняти вплив еволюції національних громадянських суспільств на рівень корупції в країнах Вишеградської групи, визначити національні особливості громадської антикорупції Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини;
- на прикладі держав останніх розширень ЄС (Болгарія, Румунія, Хорватія) оцінити рівень розвитку національних громадянських суспільств, ефективність їх антикорупційних стратегій в умовах нестійкості демократичних традицій публічного врядування з проєкцією на вплив євроінтеграційного чинника;
- запропонувати наукові підходи до розуміння антикорупційної ролі громадськості країн пострадянського простору (на прикладі Молдови та України).

Об'єктом дослідження є міжінституційне протистояння неформальних інститутів конструктивного (громадянське суспільство) та деструктивного (корупція) типів.

Предметом дослідження є порівняльно-політологічна концептуалізація антикорупційної протидії національних громадянських суспільств країн ЦСЄ.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено історичний неінституціоналізм і політичну компаративістику. Громадянське суспільство та корупція розглянуті як неформальні політичні інститути конструктивного та деструктивного типу, відповідно. Компаративний метод

уможливив з'ясування особливостей протидії корупції національними громадянськими суспільствами, зіставлення обраних громадськими акторами стратегій антикорупції. Така методологічна основа сприяє поясненню, чому в одних країнах ЦСЄ відбулося піднесення національних громадянських суспільств, які активні в вимогах антикорупції; натомість в інших країнах формальні інститути утискають громадянське суспільство, що є перешкодою для громадської антикорупції.

На основі такого методологічного підґрунтя розглянуто дослідницькі гіпотези, зокрема: 1) високий рівень корупції в певній країні засвідчує інституційну слабкість громадянського суспільства, недоліки інституційного дизайну. Мінімізація корупції, створення дієвих превентивних антикорупційних механізмів не можливі без активного громадянського суспільства; 2) зниження ролі чи слабкість національного громадянського суспільства в певній країні зумовлює ріст корупції на усіх рівнях аж до корупційного «захоплення держави». Натомість зміцнення, активізація антикорупційних ініціатив акторів громадянського суспільства є передумовою зменшення увиразненості корупційних практик у житті суспільства та держави.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю завдань і способами їх розв'язання. В межах здійсненого автором дослідження отримано результати, що мають наукове значення.

Уперше:

– традиції громадського активізму в аналізованих країнах ЦСЄ спроектовано на рівень громадської антикорупції. Відзначено, що в одних із них віддавна накопичувався корпоративний соціальний капітал завдяки колективним протестним взаємодіям; в інших – цей досвід набувається віднедавна. Корупція або виступає каталізатором громадського активізму (Румунія, Словаччина), або її актуалізація витіснена соціально-економічними вимогами (Болгарія, Молдова, Хорватія). Доведено вплив на громадську антикорупцію рівня викорінення (збереження) громадянами патріархальної та підданської політичної культури;

– визначено національні особливості громадської антикорупції в країнах Вишеградської групи: а) за сформованості в Польщі антикорупційних цінностей і загалом активного «третього сектора», громадянське суспільство не є активним актором антикорупції співвідносно обсягу корумпованості країни; б) активне лобіювання антикорупційних ініціатив громадянським суспільством Чехії в умовах збереження достатньо високого рівня корупції та значного корупційного прагматизму населення; в) висока активність (найперше – протестна) «третього сектора» Словаччини в умовах стагнації в протидії корупції; г) слабкість громадської антикорупції в Угорщині за відсутності цілісного громадянського руху та наступу на «третій сектор» режиму неліберальної демократії В. Орбана;

– на прикладі держав останніх розширень ЄС (Болгарія, Румунія, Хорватія) оцінено громадську антикорупцію в умовах нестійкості демократичних традицій

публічного врядування. Антикорупція зумовлювалася євроінтеграцією, але вступ до ЄС істотно не зменшив неформальну інституціалізацію: а) в Румунії корупція є каталізатором громадської активності – потужні антиурядові протести в умовах протистояння органів влади та їх наміру послабити дієве антикорупційне законодавство; б) несформованість традицій громадського активізму в Болгарії за збереження населенням патріархальних і підданських рис політичної культури, відсутності зацікавлення впливових політичних сил в антикорупції; в) слабкість мережевих взаємодій, невисока результативність проектів громадської антикорупції в Хорватії за вираженого патерналізму та корупційного прагматизму населення; протестна слабкість за сповільнення антикорупційного прогресу;

– досліджено антикорупційну роль громадськості Молдови як однієї з «захоплених держав» із дефектною демократією, яка перебуває в зоні одночасного впливу як Заходу, так і Росії. В умовах сильного олігархічного впливу на державу, хиткості щодо євроінтеграції, політизації медіа, політичного патронажу тощо посилюється неформальна інституціалізація та тиск на громадянське суспільство. Відзначено невисокий рівень соціальної самоорганізації, а також довіри населення «третьому сектору»; слабкість мережевих взаємодій, ріст неліберальної частини громадянського суспільства за одночасного пасивного типу нетерпимості молдован до корупції, високої толерантності до неформальних практик.

Удосконалено:

– теоретико-методологічні позиції дослідження взаємовпливу громадянського суспільства та корупції з позицій історичного неоінституціоналізму як міжінституційного протистояння неформальних інститутів конструктивного та деструктивного типів. Такий аналіз базується на розкритті міжінституційного протистояння. Факт наявності міжінституційного конфлікту розглядається як досягнення національним громадянським суспільством певного рівня зрілості задля протидії інституту корупції;

– наукові підходи до розуміння антикорупційної ролі громадськості України, її еволюції. Відзначено: відсутність розвинених традицій громадсько-політичного активізму, його ситуативний характер; збереження патерналізму; нестійкість механізмів громадського контролю; проблеми фінансування «третього сектора». Історичний спадок (інституціональна «стежка залежності») залишається стійким і впливає на пострадянську трансформацію України. Співпрацю між державою та громадянським суспільством України схарактеризовано як доволі крихку (декларована відкритість української влади до співпраці з «третьим сектором» за одночасного тиску на викривачів корупції, антикорупційні НУО).

Отримали подальший розвиток:

– теоретико-методологічні позиції щодо важливості опертя новітніх демократичних антикорупційних державних стратегій на активне громадянське суспільство, делегування йому частини функцій запобігання неформальній деструктивній інституціалізації;

– розуміння форм антикорупції акторів громадянського суспільства: контроль за діяльністю органів державної влади; захист порушених корупційними практиками прав; проведення мирних масових заходів з озвученням протестних вимог і вироблення пропозицій щодо антикорупції; законотворчі ініціативи; оцінка корупційних ризиків; моніторинг ефективності перебігу розслідування та судового розгляду конкретних корупційних кейсів; антикорупційна експертиза нормативно-правових актів і законопроектів; незалежні антикорупційні розслідування; просвітницька робота, спрямована на протидію корупційному прагматизму та формування антикорупційної політико-правової культури тощо;

– доведення наявності кореляції між розвитком національного громадянського суспільства, рівнем корпоративного соціального капіталу та укоріненістю корупційних практик на прикладі аналізованих країн ЦСЄ. Констатовано, що високий рівень корупції в певній країні засвідчує інституційну слабкість її громадянського суспільства; натомість активізація громадської антикорупції, посилення громадського контролю слугує ефективною перепорою корупції;

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною і висновками – загальнотеоретичними та практичними. Теоретична цінність положень дисертації полягає не тільки в їх концептуальному, а й дискусійно-постановочному характері. Дослідження формує наукові уявлення про можливості громадської антикорупції, розглядає виклики, перед якими стоїть громадянське суспільство в її здійсненні. Основні положення та висновки роботи можуть використовуватися в навчальному процесі при викладанні політологічних дисциплін, курсів із вивчення запобігання та протидії корупції, а також у практичній діяльності громадських активістів, інших суб'єктів політики.

Апробація результатів дисертації. Теоретико-методологічні положення та ідеї, розвинені в дисертаційному дослідженні, доповідалися та обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема на: III та IV всеукраїнських наукових конференціях студентів і молодих учених «Соціально-політичні проблеми сучасності» (м. Дніпро, 28 березня 2018 р., 28 березня 2019 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні» (м. Дніпро, 12 квітня 2018 р.); VII всеукраїнських політологічних читаннях ім. проф. Б. Яроша (м. Луцьк, 26 квітня 2018 р.); круглому столі «Європа: виклики для України» (м. Кам'янець-Подільський, 14 травня 2018 р.); XXXI Харківських політологічних читаннях (м. Харків, 25 травня 2018 р.). Дисертація обговорювалася на методологічних семінарах кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (2016–2019 рр.).

Публікації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені автором у 13 публікаціях, 7 з яких надруковані у фахових

наукових виданнях із політичних наук, зокрема 4 – у міжнародних і вітчизняних виданнях, включених у міжнародні наукометричні бази, 6 – тези виступів на науково-практичних конференціях.

Особовий внесок. Ідеї, які належать співавтору, в дисертаційній роботі не використовувались.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали об'єктом дисертації, зумовили її логіку та структуру. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків до розділів, загальних висновків, списків використаних джерел до розділів (475 джерел). Загальний обсяг – 300 сторінок, із них основний текст – 220 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовані актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, сформульовані мета та завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, висвітлено їх теоретичне та практичне значення, наведено дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації, її структуру й обсяг.

У **першому розділі «Стан наукового дослідження та теоретико-методологічні засади аналізу антикорупційної протидії громадянського суспільства»** аналізується історіографія проблематики громадської антикорупції, визначається методологія її дослідження.

У **першому підрозділі «Історіографія та джерельна база дослідження антикорупційної протидії громадянського суспільства»** автор підкреслює недостатню концептуалізацію в вітчизняній політичній науці теми громадської антикорупції. Історіографія дослідження охоплює наукові праці, міжнародні та національні нормативні акти з питань громадської антикорупції, результати опитувань громадської думки, аналітичні звіти міжнародних інституцій, моніторинги тощо. Важливими для оцінки процесів громадської антикорупції є дослідження постсоціалістичної трансформації, на тлі якої формуються національні громадянські суспільства та водночас відбувається ріст корупції чи, навпаки, успішна антикорупція (Г. Алієв, М. Бернхард, М. Говард, Г. Ек'єрт, Е. Каракос, Т. Костадінова, Я. Кубік, Р. Фoa та ін.). Історіографія включає наукові праці про вплив рівня корупції на розвиток національних громадянських суспільств (Дж. М. Акерман, М. Граймес, С. Катсіос, Е. Крук, А. Мунгіу-Піппіді, М. Рек, С. Роуз-Аккерман, С. Д. Сандор та ін.). Важливими є дослідження національних кейсів громадської антикорупції: Польщі (А. Бачко, М. Васілевська, П. Глінські, Е. Коланкевіч, А. Кобилінська, З. Коморовська, Г. Маковські, А. Огрочка, М. Солон-Ліпінські, А. Турска-Кава та ін.), Чехії (Р. Гетеріч, П. Кірілі, В. Кріж, Н. Марадик, В. Ріхачкова, В. Сірлал та ін.), Словаччини (І. Малацай, А. Павелк, І. Ткаченко та ін.), Угорщини (С. Галлай, Є. Кіш, Т. Кокс, Б. Ломакс, І. Мандрик, Д. Ткач та ін.), Румунії (А. Мунгіу-Піппіді, Т. Ольтеану, А.-Ю. Попеску, А. Тіут, Р. Тома, І. Шимон

та ін.), Болгарії (В. Дакова, А. Жуковська, Т. Чавдарова та ін.), Хорватії (Г. Бежован, М. Вугец, П. Закарія, С. Зрінчак, Є. Матанчевіч, А. Штулхофер та ін.), Молдови (М. Айдер, Л. Брага, К. Герасимов, А. Добровольська, К. Найт, Д. Слюсаренко, Т. Тудоріу, Е. Фоксалл, І. Фолтеа, К. Цалус та ін.) та України (І. Валюшко, О. Волянська, І. Кушнарьов та ін.).

У другому підрозділі *«Методологія дослідження громадської антикорупції»* відзначено, що методологічну основу дисертації становить найперше історичний неоінституціоналізм і політична компаративістика. І громадянське суспільство, і корупція розглянуті як неформальні політичні інститути конструктивного і деструктивного типу, відповідно. Аналіз базується на розкритті міжінституційного протистояння; факт наявності міжінституційного конфлікту розглядається аргументом на користь досягнення національним громадянським суспільством певного рівня зрілості задля протидії інституту корупції. Компаративний метод уможливив з'ясування особливостей протидії корупції національними громадянськими суспільствами, зіставлення обраних національними акторами громадської антикорупції стратегій.

У третьому підрозділі *«Форми участі акторів громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції»* відзначено, що участь акторів громадянського суспільства в антикорупції є доповненням до заходів, ініційованих державою. Вона полягає, найперше, у превенції, просвітництві: контроль за діяльністю органів державної влади, недопущення перевищення ними повноважень; захист прав фізичних та юридичних осіб, чії права були порушені корупційними практиками; проведення мирних масових заходів з озвученням вимог і вироблення пропозицій щодо антикорупції; залучення до законотворчого процесу; моніторинг діяльності уряду, бізнесу тощо; моніторинг окремих корупційних практик; аналіз, оцінка та прогнозування державної антикорупційної політики, стану її виконання; антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та законопроектів; незалежні антикорупційні розслідування; просвітницька робота, спрямована на протидію корупційному прагматизму та формування антикорупційної політико-правової культури; оцінка корупційних ризиків та ін. Форми такої участі узалежнені від типу взаємин між державою та громадянським суспільством щодо антикорупції у певній країні – співробітництво чи конфронтація.

У висновках до першого розділу підкреслено: а) громадська антикорупція є науковою прогалиною політичної науки, але нинішній ріст громадянського антикорупційного активізму в країнах ЦСЄ пришвидшено сприяє науковій концептуалізації питання на основі наявного емпіричного матеріалу; б) доцільність вивчення форм, механізмів громадської антикорупції на основі методології історичного неоінституціоналізму та політичної компаративістики.

У другому розділі **«Еволюція громадянського суспільства та його антикорупційної стратегії в країнах субрегіону «Вишеградська група»**

досліджується та порівнюється громадська антикорупція в Угорщині, Польщі, Чехії та Словаччині.

У першому підрозділі *«Угорське громадянське суспільство як актор антикорупційної протидії: можливості для діяльності в умовах наростання неоавторитарних тенденцій»* відзначено, що у порівнянні з іншими країнами ЦСЄ, угорське громадянське суспільство дещо апатичне, індивідуалістичне; цілісного громадського руху не створено. Результатом є поглиблення авторитарних тенденцій (неліберальна демократія В. Орбана). Від 2010 р. відбувається наступ держави на угорський «третій сектор»; знижується загальна стійкість НУО за одночасного росту корупції, фактичного корупційного «захоплення держави». Антикорупція угорського громадянського суспільства визначена низькою: моніторинг протестів засвідчив лише два підйоми антикорупційних протестів (2014, 2015 рр.); незначними були моніторингові, законопроектні й інші ініціативи. Приклад Угорщини показує, як громадянське суспільство, котре стрімко розвивалося після падіння комунізму, узалежнилося від держави та поступово вимушено віддаляється від громадських потреб та інтересів. Не розвинулася культура співпраці між акторами «третього сектора»; існує дефіцит довіри між ними; не накопичився необхідний колективний соціальний капітал.

У другому підрозділі *«Польський досвід міжінституційного протистояння інститутів громадянського суспільства та корупції»* констатовано, що впродовж усього часу підконтрольності СРСР тут існував значний спротив, великою була роль церкви, католицької ліберальної інтелігенції; існував сильний дисидентський рух. Це сприяло формуванню альтернативної соціально-політичної культури та свідомості. Проте не зважаючи на сформованість у польської громадськості антикорупційних цінностей, громадянське суспільство не можна схарактеризувати як активного актора антикорупції співвідносно обсягу проблеми корупції в країні. Найпомітнішими є антикорупційні ініціативи Фондації ім. Стефана Баторія, Гельсінського Фонду з прав людини, Асоціації лідерів локальних громадських груп, Transparency International – Polska. Польська громадськість вкрай нечасто мобілізується саме проти корупції. Це не є доказом соціально-політичної пасивності поляків, але тема корупції не набула протестного звучання, попри погіршення позицій країни в антикорупційних індексах.

У третьому підрозділі *«Антикорупційні ініціативи в системі активізму громадянського суспільства Чехії»* відзначені стійкі традиції громадської взаємодії, зароджені ще в складі Австро-Угорської імперії, зміцнені під час першої хвилі демократизації (1918–1939), реанімовані в ході демократичного транзиту. Констатовано, що попри три десятиліття активного лобювання чеським громадянським суспільством антикорупційних ініціатив, рівень топ-корупції залишається високим, а корупційний прагматизм є поведінковою характеристикою чехів. Водночас без акторів громадянського суспільства в Чехії різко звузилося б публічне обговорення теми корупції та змушування політиків уважати цю проблему

релевантною. У 2017–2018 рр. антикорупційні протести активізувалися, причому причиною більшості з них є одна і та ж постать корумпованого політика: спершу міністра фінансів, а нині прем'єр-міністра Чехії А. Бабіша. Найпомітнішими є ініціативи платформи «Реконструкція держави» («RotS»), «Frank Bold», Центру прикладної економіки («Zindex»), «Відродження» («Oživení»), Transparency International – Česká republika.

У четвертому розділі «Громадянське суспільство Словаччини: корупція як чинник активізації «третього сектора» підкреслено вплив на процеси формування громадянського суспільства Словаччини: тривалої відсутності власної державності чи автономії; демократичних реформ, проведених на словацьких землях у складі федеративної Чехословаччини (1989–1993); авторитарного відступу (1993–1998); євроінтеграційного процесу. В умовах антикорупційної стагнації Словаччини її громадянське суспільство, поруч із румунським, нині є найактивнішим актором громадської антикорупції в ЦСЄ. Провідними антикорупційними НУО Словаччини є Transparency International – Slovensko й Aliancia Fair-play. Виділено три «хвилі» антикорупційних протестів, організовані «третьім сектором»: 1) лютий – березень 2012 р. (після словацького варіанту «касетного скандалу»); 2) квітень – вересень 2017 р. (вимоги молоді щодо відставки через корупцію уряду Р. Фіцо); 3) лютий – квітень 2018 р. (зумовлені вбивством журналіста-розслідувача Я. Куцяка).

У висновках до другого розділу підкреслені відмінності розвитку громадянського суспільства країн субрегіону, укоріненості корупційних практик і громадської антикорупції. Відзначений вплив на ці процеси того, наскільки впроваджуються демократичні принципи чи, навпаки, деформується демократія в окремо взятій країні, наскільки сформована культура співпраці акторів громадянського суспільства, накопичений колективний соціальний капітал.

У третьому розділі «Антикорупційні стратегії громадянського суспільства у країнах останніх розширень ЄС» вивчається громадська антикорупція в Румунії, Болгарії та Хорватії. Розкрито вплив євроінтеграційного чинника на динаміку антикорупції в цілому та громадської антикорупції, зокрема.

У першому підрозділі «Громадянське суспільство Румунії: досвід антикорупції» підкреслено сповільнений демократичний транзит в цій країні з огляду на багаторічну замкнутість авторитарної політичної системи. Відзначено, що громадська антикорупція розпочалась на початку 2000-х рр. як реакція на євроінтеграційні наміри Румунії; тоді виникли рухи за чесність у політиці («Коаліція за чистий парламент», «Коаліція за чистий уряд» та ін.). Неконвенційні форми політичної участі почали узвичаюватися від 2012 р. Корупція визначена каталізатором активності громадськості Румунії. Найбільші антикорупційні протести відбулися у 2017–2018 рр. проти пом'якшення антикорупційного законодавства, амністування корупціонерів, ліквідації політичної незалежності спеціального антикорупційного органу в судовій сфері.

У другому підрозділі «Антикорупційні ініціативи болгарського громадянського суспільства: оцінка впливу на системну корупцію» констатовано сильний вплив на нинішній рівень громадського активізму довготривалого перебування болгарських земель в складі різних імперій, відсутності досвіду протестів проти радянської підконтрольності (на відміну Польщі чи Чехословаччини). Процеси демократизації фактично розпочаті лише після відходу від політичного керівництва Болгарської соціалістичної партії (1997 р.). Євроінтеграційний процес є найважливішим чинником антикорупції, але в болгарських формальних інститутах збережені впливові сили, не зацікавлені в ній. Слабкість громадської антикорупції болгар зумовлена особливостями політичної культури населення. Попри деяке «пробудження» болгарського «третього сектора», нині він залишається порівняно слабким актором антикорупції, а корупційний прагматизм болгар сприяє укоріненості неформальних практик.

У третьому підрозділі «Третій сектор» Хорватії як актор антикорупції в умовах нестійкості демократичних традицій публічного врядування» аргументовано, що громадянське суспільство Хорватії як актор антикорупції стоїть перед низкою викликів. Багаторічне перебування під контролем різних імперій, подальший комуністичний режим негативно вплинули на культуру громадського активізму хорватів. Попри членство в ЄС, гостро виражений патерналізм, побутовий корупційний прагматизм, висока недовіра громадян і владі, і «третьому сектору». Низька довіра між акторами «третього сектора» призводить до слабкості мережевих взаємодій й, як наслідок, невисокої результативності проєктів антикорупції. Проблеми фінансування перешкоджають сталому розвитку антикорупційних ініціатив громадянськості. Антикорупційні НУО нечисельні; відзначимо діяльність «GONG», Transparency International Hrvatska, «Udruga Zviždač». Антикорупційні протести хорватів слабкі. Проблемою залишається відсутність належного захисту викривачів корупції.

У висновках до третього розділу визначені риси громадської антикорупції країн останніх «хвиль» розширення ЄС. Відзначено визначальну для антикорупції роль євроінтеграційного процесу. Констатовано, що після прийняття аналізованих країн до ЄС позитивна антикорупційна динаміка завдяки тиску громадянського суспільства закріпилася в Румунії. Натомість у Болгарії та Хорватії антикорупція перебуває в стагнації, відсутня чітка політична воля до протидії неформальній інституціоналізації як влади, так і громадянського суспільства.

У четвертому розділі «Громадськість країн пострадянського простору у протидії деструктивному інституту корупції» на прикладі Молдови та України досліджується громадська антикорупція пострадянських країн ЦСЄ.

У першому підрозділі «Громадська антикорупція в «захопленій державі»: приклад Республіки Молдова» цю країну схарактеризовано в контексті наявного сильного олігархічного впливу на управління державою, перебування країни в зоні одночасного впливу як Заходу, так і Росії, хиткості курсу на євроінтеграцію.

Відзначено, що дефектний характер молдовської демократії сприяє деструктивній інституціоналізації, системній корупції. Констатовано пасивну нетерпимість молдован до корупції, їх високу толерантність неформальним практикам. Діє низка антикорупційних НУО (Transparency International – Moldova, Асоціація учасницької демократії «ADEPT», Асоціація Promo-LEX, мозковий центр WatchDog, Центр «Viitorul», Фундація Сорос-Молдова, Інститут демократії та ін.), але загалом молдовське громадянське суспільство за ефективністю відстає від аналогічних інститутів країн ЦСЄ. Зростає неліберальна частина громадянського суспільства; часті напади на активістів, різні форми тиску на них. Відсутній законодавчий захист викривачів корупції. В основі акцій протесту в Молдові покладено найперше соціально-економічні, а не вимоги антикорупції.

У другому підрозділі *«Український досвід протидії громадянського суспільства корупційним практикам»* відзначено вплив історичного спадку (інституціональної «стежки залежності») на пострадянську трансформацію України: недостатній розвиток традицій громадського активізму, який має не сталий, а радше ситуативний характер; неусталеність традицій демократичної політико-правової культури; збереження патерналізму; слабкість механізмів громадського контролю тощо. Революція гідності стала переломним моментом у становленні системи громадської антикорупції. До активних її акторів віднесемо: Transparency International – Україна, Центр демократії та верховенства права, громадський рух «ЧЕСНО», Центр політико-правових реформ, Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», Центр протидії корупції та ін., антикорупційні медіа-проекти («CorruptUA.org», «Слідство.Інфо», «Наші гроші», «Bihus.Info» та ін.). Від 2016 р. реалізується урядово-громадська ініціатива «Разом проти корупції». Але співпраця між державою та громадянським суспільством України є доволі крихка, наприклад, через прийняття дискримінаційних норм про е-декларування представників антикорупційних НУО, експертів, які фінансуються коштом міжнародної технічної допомоги. Попри декларовану відкритість української влади до співпраці з громадянським суспільством, проти його акторів відбуваються латентні дискредитаційні кампанії, політичні переслідування, вони зазнають потужного опору своїм розслідуванням.

У висновках до четвертого розділу відзначено, що пострадянські країни є простором зі спільними проблемами, зумовленими посттоталітарним спадком, але відмінними темпами демократизації. В одних із них завдяки політичній волі керівництва держав, активній громадськості неформальна інституціоналізація зменшується. В інших – за наявних дефектів демократії відбувається «захоплення держави» олігархатом, а слабкий «третій сектор» є пасивним в антикорупції.

У висновках сформульовано основні результати дослідження, наведено теоретичні узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової проблеми – порівняльно-політологічну концептуалізацію громадської антикорупції.

1. Доведено доцільність вивчення взаємовпливу громадянського суспільства та корупції, громадської антикорупції з позицій історичного неоінституціоналізму. Громадянське суспільство і корупція розглянуті як неформальні інститути. Їх взаємодія за умови демократії схарактеризована як міжінституційне протистояння неформальних інститутів конструктивного та деструктивного типів. Факт наявності такого протистояння визначено показником досягнення національним громадянським суспільством певної зрілості задля протидії корупції. Натомість за дефектної демократії штучно «зверху» насаджується модель, в якій співіснують сильний (аж до «захоплення держави») наростальний інститут корупції зі слабким, зазвичай утисненим, інститутом громадянського суспільства. Політичний процес в країнах ЦСЄ засвідчує: в площині взаємин держави та громадянського суспільства щодо антикорупції можливе не лише співробітництво, а й конфронтація. Саме від громадянського суспільства, найперше, залежить сценарій їх взаємин.

2. Аргументовано, що новітня антикорупційна політика демократичної держави має базуватися на ініціативах громадян, делегуванні громадянському суспільству окремих повноважень щодо антикорупції. Громадська антикорупція визначена як доповнювальна до ініційованих державою заходів. З усього спектра форм антикорупції (примусові, попереджувальні, просвітницькі) громадянське суспільство може долучитися до двох останніх, бо тільки інститут держави наділений правом на застосування примусу. Формами громадської антикорупції визначено: контроль за діяльністю органів державної влади; захист прав фізичних та юридичних осіб, чії права були порушені внаслідок корупційних практик; проведення мирних масових заходів задля озвучення протестних вимог і вироблення антикорупційних пропозицій; залучення до законотворчого процесу; моніторинг діяльності державних і недержавних акторів; моніторинг окремих корупційних кейсів; антикорупційна експертиза чинного законодавства та законопроектів; координація, реалізація та підтримка антикорупційних програм і проектів; незалежні антикорупційні розслідування; просвітницька робота, спрямована на протидію корупційному прагматизму та формування антикорупційної політико-правової культури; оцінка корупційних ризиків та ін.

3. Констатовано, що рівень громадської антикорупції в окремо взятій країні ЦСЄ узалежнений від традицій громадського активізму. В одних країнах (наприклад, Польщі) навіть у період радянської підконтрольності накопичувався корпоративний соціальний капітал завдяки колективним протестним взаємодіям. В інших країнах (наприклад, Болгарії) досвід громадських мережеских взаємодій почав набуватися лише віднедавна. Те, що країни ЦСЄ тривалий час перебували під контролем різних імперій, істотно позначилося на нинішній політико-правовій культурі населення, слабкості громадянського активізму, рівні корупційного прагматизму тощо. На параметри громадської антикорупції впливає, наскільки громадяни позбулися чи законсервували риси патріархальної та підданської політичної культури. Кейси аналізованих країн ЦСЄ демонструють: 1) історичний

спадок дуже стійкий і впливає на посттоталітарну трансформацію, зокрема щодо мінімізації корупції; 2) в одних країнах ЦСЄ корупція каталізувала громадський активізм (Румунія, Словаччина), в інших – її актуалізація витіснилась соціально-економічними вимогами (Болгарія, Молдова, Хорватія).

4. Підтверджено дослідницьку гіпотезу, що високий рівень корупції в певній країні засвідчує інституційну слабкість національного громадянського суспільства; натомість активізація антикорупційних ініціатив «третього сектора», посилення громадського контролю слугує ефективною перепорою корупційним практикам. Приклади аналізованих країн ЦСЄ довели наявність кореляції між показниками розвитку національного громадянського суспільства та укоріненістю корупційних практик в цих країнах. Для зменшення корупції в будь-якій країні недостатня наявність розвиненого громадянського суспільства та належного інституційного підґрунтя протидії корупції. Найважливіше – налагодити транспарентну співпрацю влади та громадськості на ґрунті їх спільного антикорупційного інтересу.

5. Кейси аналізованих країн ЦСЄ засвідчили: чимало ініціатив влади щодо антикорупційної співпраці з громадянським суспільством мають фасадний характер, спрямований виключно на «належне» звітування перед надавачами макрофінансових допомог для країн. Аналізовані громадянські суспільства країн ЦСЄ нині є перед низкою викликів у антикорупції. Вони зумовлені нестійкістю демократичних традицій публічного врядування, існуванням політичних сил, зацікавлених в антидемократичному відступі. Спільними проблемами досліджуваних національних громадянських суспільств визначено: слабкість мережевих взаємодій; фінансову нестійкість і, як результат, узалежненість значної частини антикорупційних ініціатив від грантодавців; проблеми довіри між акторами «третього сектора» тощо.

6. Аналіз рівня розвитку громадянських суспільств і рівня корупції в країнах Вишеградської групи дозволив визначити національні особливості громадської антикорупції: а) попри сформованість у громадськості Польщі антикорупційних цінностей, громадянське суспільство тут не є активним актором антикорупції співвідносно обсягу корупції в країні та її росту останніми роками. Хоч помітними є антикорупційні ініціативи польських НУО, тема корупції зацентрована слабо; б) в умовах топ-корупції та корупційного прагматизму чехів, національне громадянське суспільство активно лобіює антикорупційні ініціативи. Чехія є прикладом того, що без акторів громадянського суспільства в країні фактично унеможливився б публічний антикорупційний дискурс; в) у Словаччині корупція останніми роками не зростає, але є стагнація антикорупції. В цій ситуації словацький «третій сектор» став активним актором: від 2012 р. проходять антикорупційні протести, найбільші були антиурядовими (уряд Р. Фіцо, 2017 р.) і зумовлені вбивством журналіста-розслідувача Я. Куцяка (2018 р.); г) за фактичного «захоплення держави» в Угорщині, громадська антикорупція недостатня. Моніторинг протестів фіксує лише два підйоми антикорупційних виступів (2014,

2015 рр.); незначними є моніторингові, законопроектні та інші ініціативи. Приклад Угорщини показує, як громадянське суспільство, котре стрімко розвивалося у 90-х роках, узалежнилося від держави та поступово вимушено віддалилося від громадських потреб та інтересів.

7. На прикладі країн останніх розширень ЄС запропоновано авторську оцінку ефективності громадської антикорупції в умовах нестійкості демократичних традицій публічного врядування: а) в Румунії корупція є каталізатором громадської активності. Громадська антикорупція була спричинена наміром вступу країни до ЄС (рухи за чесність у політиці 2004–2007 рр.). Найбільші антикорупційні протести відбулися у 2017–2018 рр.: проти пом'якшення антикорупційного законодавства, амністування корупціонерів, ліквідації політичної незалежності спеціального антикорупційного органу в судовій сфері та ін.; б) на стан болгарської громадської антикорупції впливають збережені патріархальні та підданські риси політичної культури населення. Хоч протидія корупції почалася від взяття курсу на євроінтеграцію (1997 р.), але в болгарській політиці нині впливові актори не зацікавлені в антикорупції. Корупційні викриття часто нівелюється подальшою байдужістю як влади, так і болгарської громадськості. Антикорупційні протести 2013 і 2018 роки показали: болгарське громадянське суспільство – слабкий антикорупційний гравець, а корупційний прагматизм болгар сприяє укоріненості корупції як моделі поведінки; в) у Хорватії гостро відчувається патерналізм, побутовий корупційний прагматизм, висока недовіра громадян «третьому сектору», що визначає якість громадської антикорупції. Після прийняття до ЄС Хорватія не демонструє справжню політичну волю до антикорупції; антикорупційний прогрес сповільнився. Антикорупційні протести хорватів слабо виражені; найпомітнішими були соціальні виступи 2011 р. із вимогами соціально-політичних реформ з акцентом на корупції. Незахищеними є викривачі корупції.

8. Аналіз громадської антикорупції в країнах пострадянського простору на прикладі Молдови та України дозволив зробити висновки: а) у Молдові на якість громадської антикорупції впливає: фінансова нестійкість НУО; ріст неліберальної частини громадянського суспільства; переслідування активістів. Рівень соціальної самоорганізації невисокий, мережева взаємодія – слабка; громадська довіра «третьому сектору» часто навіть нижча, ніж до скомпрометованих корупцією формальних інститутів. Існує пасивний тип нетерпимості молдован до корупції; висока толерантність до неформальних практик; відсутній захист викривачів корупції. Антикорупційні НУО є незначним сегментом молдовського «третього сектора». Діалог із питань антикорупції між органами влади та громадянським суспільством характеризується недовірою, непослідовністю та популізмом. Молдовське громадянське суспільство відстає від аналогічних інститутів країн ЦСЄ; б) в Україні Революція гідності стала переломним моментом у становленні системи громадської антикорупції. Діє розгалужена мережа антикорупційних НУО, але є висока узалежненість реалізації їх проектів від донорів. Попри реалізацію

антикорупційних урядово-громадських ініціатив (наприклад, «Разом проти корупції» від 2016 р.), співпраця між державою та громадянським суспільством крихка, доказом чого є дискримінаційні норми щодо е-декларування активістів, експертів антикорупційних НУО. Попри декларовану відкритість влади щодо співпраці з громадянським суспільством, проти його акторів відбуваються латентні дискредитаційні кампанії, вони зазнають опору розслідуванням зі сторони зацікавлених акторів; відсутній захист викривачів корупційних кейсів.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Кабанцева, І. А. (2018). Громадянське суспільство Словаччини: корупція як чинник активізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 23, 51-56.
2. Кабанцева, І. А. (2018). Громадянське суспільство Румунії: досвід протидії корупції. *Політичне життя*, 1, 33-37.
3. Кабанцева, І. А. (2018). Громадянське суспільство Угорщини як актор протидії корупції: можливості для діяльності в умовах наростання неоавторитарних тенденцій. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. Серія Міжнародні відносини*, 2, 134-140.
4. Кабанцева, І. А. (2018). Неформальний конструктивний інститут громадянського суспільства vs неформальний деструктивний інститут корупції: польський досвід міжінституційного протистояння. *Політичне життя*, 2, 36-43.
5. Наумкіна, С. М., Кабанцева, І. А. (2018). Антикорупційні ініціативи болгарського громадянського суспільства: оцінка впливу на системну корупцію. *Вісник Донецького національного університету. Серія Політичні науки*, 3, 58-64.
6. Кабанцева, І. А. (2018). «Третій сектор» Чехії як актор антикорупційної протидії. *Політичне життя*, 3, 21-26.
7. Kabantseva, I. (2018). Przeciwdziałanie korupcji przez społeczeństwo obywatelskie: analiza porównawcza doświadczenia Rumunii, Węgier i Polski. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*, 9, 193-204.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Кабанцева, І. А. (2018). Роль інституту громадянського суспільства у протидії корупції: можливості та труднощі. In Матеріали III всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих учених *Соціально-політичні проблеми сучасності* (pp. 41-42). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.
2. Кабанцева, І. А. (2018). Словацьке громадянське суспільство як актор протидії корупції. In Матеріали VII всеукраїнських політологічних читань імені

проф. Б. Яроша (рр. 27-33). Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

3. Кабанцева, І. А. (2018). Антикорупційні ініціативи в системі активізму громадянського суспільства Чехії. In *Матеріали всеукраїнської науково-теоретичної конференції Європейські цінності та практики у політико-правовому дискурсі (XXXI Харківські політологічні читання)* (рр. 92-95). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

4. Кабанцева, І. А. (2018). Болгарське громадянське суспільство як актор антикорупційної протидії. In *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції Проблеми формування громадянського суспільства в Україні* (рр. 107-111). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

5. Кабанцева, І. А. (2018). Антикорупційна протидія громадянського суспільства в країнах Вишеградської групи. In *Матеріали круглого столу Європа: виклики для України* (рр. 49-52). Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

6. Кабанцева, І. А. (2019). Антикорупційна протидія громадянського суспільства: досвід посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи. In *Матеріали IV всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих учених Соціально-політичні проблеми сучасності* (рр. 35-38). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.

АНОТАЦІЯ

Кабанцева І. А. Антикорупційна протидія громадянського суспільства: досвід посткомуністичних країн Центрально-Східної Європи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2019.

Запропоновано порівняльно-політологічну концептуалізацію громадської антикорупції у країнах ЦСЄ. Взаємовплив громадянського суспільства та корупції досліджений як міжінституційне протистояння неформальних інститутів конструктивного та деструктивного типів. Охарактеризовано спектр форм участі акторів громадської антикорупції. Визначено особливості традицій громадського активізму в країнах ЦСЄ, спроектовано їх на сучасний рівень громадської антикорупції. На прикладі аналізованих країн доведено кореляцію між показниками розвитку громадянського суспільства та рівнем корупції. Співставлено еволюцію громадянських суспільств і рівня корупції в країнах Вишеградської групи, визначено національні особливості громадської антикорупції у Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині. На прикладі держав останніх «хвиль» розширень ЄС

(Болгарія, Румунія, Хорватія) запропоновано авторську оцінку їх громадської антикорупції за умов нестійкості демократичних традицій публічного врядування. Запропоновано наукові підходи до розуміння антикорупційної ролі громадськості пострадянських країн (Молдова, Україна).

Ключові слова: громадянське суспільство, корупція, неформальні політичні інститути, громадська антикорупція, Центрально-Східна Європа (ЦСЕ), посткомуністичні країни.

АННОТАЦІЯ

Кабанцева И. А. Антикоррупционное противодействие гражданского общества: опыт посткоммунистических стран Центрально-Восточной Европы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2019.

Дана сравнительно-политологическая концептуализация общественной антикоррупции в странах Центрально-Восточной Европы (ЦВЕ). Проанализированы теоретико-методологические основы новейших демократических антикоррупционных государственных стратегий, направленных на дальнейшую активизацию гражданского общества, передачу ему части функций по предотвращению неформальной деструктивной институционализации. Объектом исследования определено межинституциональное противостояние неформальных институтов конструктивного и деструктивного типов. Предметом исследования обрана сравнительно-политологическая концептуализация антикоррупционного противодействия национальных гражданских обществ в странах ЦВЕ.

На основе методологии неинституционализма рассмотрены и подтверждены исследовательские гипотезы о том, что: 1) высокий уровень коррупции в определенной стране свидетельствует об институциональной слабости гражданского общества; 2) снижение роли, несформированность национального гражданского общества создает предпосылки для дальнейшего роста коррупции на всех уровнях вплоть до коррупционного «захвата государства». В то же время укрепление, активизация антикоррупционных инициатив субъектов гражданского общества является предпосылкой уменьшения коррупционных практик.

Определены возможные форматы общественной антикоррупции. Отмечено, что формы сосуществования институтов гражданского общества и коррупции в плоскости конкретной политической системы зависят как от уровня

коррупционности определенной страны, так и от активности самих субъектов гражданского общества.

Охарактеризован спектр антикоррупционных взаимодействий института национального государства с субъектами гражданского общества стран ЦВЕ (от сотрудничества к латентной или открытой конфронтации). Определены особенности традиций общественного активизма в рассматриваемых странах ЦВЕ, их спроектированность на нынешний уровень общественной антикоррупции. Доказано наличие корреляции между показателями развития национального гражданского общества, уровня корпоративного социального капитала и выраженностью коррупционных практик на примере рассматриваемых стран ЦВЕ.

С помощью методологии политической компаративистики определены национальные особенности общественной антикоррупции в странах Вышеградской группы (Польша, Чехия, Словакия и Венгрия). На примере государств последних «волн» расширения ЕС (Болгария, Румыния, Хорватия) дана оценка развитию национальных гражданских обществ и эффективности общественной антикоррупции в ситуации неустойчивости демократических традиций публичного управления с проекцией на влияние евроинтеграционного фактора. Определены подходы к пониманию антикоррупционной роли общественности стран постсоветского пространства (на примере Молдовы и Украины). На основе исторического неинституционализма дана оценка антикоррупционным реформам в странах ЦВЕ, проанализированы причины их позитивных и негативных последствий.

Рассмотрены особенности традиций общественного активизма в странах ЦВЕ, спроектированные уровнем общественной антикоррупции. Подчеркнуто, что коррупция может выступить как катализатором общественного активизма (Румыния, Словакия), так и быть вытесненной определенными социально-экономическими условиями (Болгария, Молдова, Хорватия и др.). Доказано влияние на параметры общественной антикоррупции фактора уровня сохранения гражданами патриархальной и подданнической политической культуры.

Аргументировано, что в тех странах ЦВЕ, где сегодня сохраняются дефектные демократии, в вопросах антикоррупции между государствами и гражданскими обществами присутствует не столько сотрудничество, сколько конфронтация (латентная или открытая). Кейсы анализируемых стран ЦВЕ показали: немало инициатив власти по сотрудничеству с гражданским обществом в вопросах антикоррупции имеют фасадный характер.

Отмечено, что гражданские общества анализируемых стран ЦВЕ сталкиваются с рядом вызовов, продвигая антикоррупционные инициативы. Они обусловлены неустойчивостью демократических традиций публичного управления, существованием в отдельных странах региона политических сил, заинтересованных в антидемократическом реверсе.

Ключевые слова: гражданское общество, коррупция, неформальные политические институты, общественная антикоррупция, Центрально-Восточная Европа, посткоммунистические страны.

SUMMARY

Kabantseva I. A. Anti-corruption resistance of civil society: experience of post-communist countries of Central and Eastern Europe. – Scientific qualification thesis retaining manuscript rights.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science after specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2019.

Comparative and political conceptualization of anti-corruption in the CEECs was offered. Interrelation of civil society and corruption was studied as interinstitutional resistance of informal institutes of constructive (civil society) and destructive (corruption) types. Possible forms of participation of actors of civil anti-corruption were characterized. Peculiarities of traditions of civil activism in analysed CEECs were projected at the modern level of civil anti-corruption. Correlation between the parameters of the development of civil society and the level of corruption was proved on the example of the analysed countries. Evolution of civil societies and the level of corruption in the countries of the Visegrad Group was compared, national peculiarities of civil anti-corruption in Poland, Czech Republic, Slovakia, and Hungary were determined. Author's assessment of civil anti-corruption under the condition of the instability of democratic traditions of public governance was done on the example of countries of recent waves of enlargements of the EU (Bulgaria, Romania, Croatia). New approaches to the understanding the role of public of countries of post-Soviet space (Moldova, Ukraine) were offered.

Keywords: civil society, corruption, informal political institutes, civil anti-corruption, Central and Eastern Europe (CEE), post-communist countries.